

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію Азаркіної Олени Володимирівни на тему «Вплив саногенної рефлексії матері на її ставлення до дитини», подану на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія

Актуальність роботи зумовлена посиленою увагою психологічної науки до самоцінності та унікальності дитинства в аспекті колосального впливу на характер психоемоційного розвитку та становлення особистості дитини, необхідністю побудови психологічно обґрунтованого концепту відповідального компетентного батьківства. Особливо значущою є роль дитячо-материнських взаємин, що ставить особливі вимоги до характеристик матері як значущого батьківського об'єкта. Проблема, яка розглядається в дисертаційному дослідженні, є актуальною і важливою як у теоретичному значенні для сучасної психологічної науки, так і для практики формування готовності молоді до відповідального материнства, підготовки працівників соціальної сфери, майбутніх вихователів, педагогів та практичних психологів.

У *практичному* плані це дослідження уможливорює по-новому розв'язувати актуальні питання у діяльності фахівців, причетних до формування психологічної компетентності матерів, зокрема: при викладанні курсів дитячої психології у закладах вищої освіти; у роботі з сім'ями та молоддю психологів та соціальних працівників соціальних служб; у психоедукаційній роботі пренатальних центрів та ін. Практична значущість та недостатня наукова розробленість означеної проблематики зумовили вибір здобувачкою теми дисертаційного дослідження «Вплив саногенної рефлексії матері на її ставлення до дитини», його об'єкта і предмета. За об'єкт дослідження взято: стиль материнського ставлення до дитини; а за його предмет – саногенна рефлексія матері як складову її ставлення до дитини.

Аналізуючи дисертаційну роботу Азаркіної О.В., можна зазначити, що автором чітко сформульовано її мету – виявлення та опис взаємозв'язків рефлексії матері зі стилем її ставлення до дитини, розробка та апробація тренінгової

програми розвитку саногенної рефлексії матері. Всі завдання, зорієнтовані на досягнення цієї мети, у дослідженні виконано.

Висунуті в дисертаційній роботі наукові положення та висновки є теоретично і емпірично обґрунтованими, достовірними та виваженими, що забезпечувалось обраними методологічними засадами, комплексним застосуванням методів дослідження; репрезентативністю вибірки дослідження та використанням сучасного апарату математичної статистики.

Зміст, структура та виклад дослідницьких результатів розподілений у трьох розділах, кожен із яких розкриває сутнісні характеристики та уявлення про досліджуваний феномен.

У першому розділі авторкою здійснено аналітичний огляд існуючих наукових поглядів на проблему дитячо-батьківських взаємин та стилю ставлення до дитини, окреслено підхід до розгляду материнської рефлексії. Розглянуто різницю між стилями ставлення матері до дитини, схарактеризовано їх зв'язок з рефлексивним образом батьківської фігури. На підґрунті аналізу сучасних наукових розробок та теорії розвитку саногенної рефлексії, здобувачка розглядає саногенну рефлексію матері як аналіз її неконструктивних щодо виховання дитини автоматизмів, усвідомлення їх детермінації у власному досвіді, їх переосмисленні, що, в результаті, призводить до зменшення страждань від негативних переживань та орієнтує зміну фокусу уваги ставлення матері на потреби психічного та особистісного розвитку дитини, відповідно віку, психологічним потребам та емоційному благополуччю дитини.

З урахуванням особливостей компонентів рефлексії як опосередковуючої ланки у стилі ставлення матері до дитини та векторів їх саногенності/патогенності, авторкою схарактеризовано теоретичну модель рефлексивного материнського образу залежно від домінуючого стилю ставлення до дитини. Складовими механізмами такого рефлексивного образу визначено різні параметри рефлексивних процесів: 1) якість (саногенність/патогенність, 2) стратегію (спрямованість на захист від переживань/на рішення проблеми, досягнення мети)

та 3) тактику (спосіб реагування у проблемно-конфліктних ситуаціях: репродуктивно-регресивний/прогресивно-продуктивний).

Важливим у дисертаційному дослідженні є *другий розділ*, в якому представлено результати емпіричного дослідження та зроблено їх глибокий аналіз. Описано програму експериментального дослідження особливостей впливу саногенної рефлексії матері на її ставлення до дитини; обґрунтовано його мету, завдання та основні етапи реалізації: підготовчий, діагностичний і аналітико-інтерпретаційний, формувальний; визначено систему критеріїв, показників та методик діагностики у матерів дошкільників рефлексії, емоційних станів та стилю ставлення до дитини. Вибір методик дослідження відповідає меті та завданням роботи.

Проаналізовано результати констатувального експерименту, у якому взяли участь 248 матерів, які виховують дітей дошкільного віку, здійснено психологічний аналіз та інтерпретацію отриманих емпіричних даних. За допомогою пакету програмного забезпечення IBM SPSS Statistics 23.0 Desktop for Windows здійснено емпіричну перевірку компонентного складу показників рефлексивних образів матерів у проекції на домінуючий стиль їх ставлення до дитини, зокрема проведено кореляційний аналіз і встановлено тісний взаємозв'язок між показниками емоційних станів, захисної рефлексії, конструктами рефлексії в діяльності, типами рефлексії та 26 стилями ставлення до дитини. За вказаними показниками, на основі статистичного аналізу та пошуку достовірних взаємозв'язків, виділено 14 стилів з патогенним материнським ставленням до дитини, для яких побудовано та описано рефлексивні образи респонденток. Кожен рефлексивний профіль передбачав аналіз не лише провідних механізмів, але й тактико-стратегічне підґрунтя поведінкових проявів відповідного патогенного ставлення матері до дитини.

Використання методів математичної статистики та кореляційного аналізу підтверджують надійність отриманих даних. Здобувачка поєднує опис кількісних даних дослідження з їх психологічною інтерпретацією, підтверджуючи це великою кількістю таблиць і рисунків.

Особливу увагу привертає *третій розділ* дослідження, в якому дисертантка запропонувала та апробувала психологічну тренінгову програму розвитку саногенної рефлексії матерів, що була покладена в основу формувального психолого-педагогічного експерименту в умовах навчання вихідного дня на базі центру соціальної служби. У дослідженні розкриті мета, сукупність концептуальних підходів і принципів організації тренінгу, описані організаційні форми, методи та методичні прийоми, що задіяні у даному процесі; наведено процесуальні й змістові аспекти реалізації тренінгової програми.

У третьому розділі дисертанткою також здійснено аналіз ефективності вказаної тренінгової програми на основі інтерпретації та порівняння результатів розвитку складових рефлексивного процесу матерів, вияву їх емоційних станів та зміни ставлення до різних аспектів материнського буття. Застосування U-критерію Манна-Уїтні підтверджує статистичну достовірність зростання у результаті апробації тренінгу із представниками експериментальної групи показників рефлексії, стабілізацію емоційного стану матерів та покращення ставлення до себе, власного майбутнього та своєї матері. Спираючись на отримані результати, авторкою доведено, що розроблена нею експериментальна програма сприяє розвитку тих якостей особистості, які складають саногенну материнську рефлексію.

За змістом третій розділ наочно ілюструє описані Азаркіною О.В. положення стосовно основних шляхів, засобів, механізмів, принципів та умов формування саногенної рефлексії та емоційного благополуччя матерів, що підкреслює не тільки теоретичну, але й практичну цінність роботи.

Сформульовані *висновки* загалом підтверджують реалізацію поставлених завдань та досягнення мети дисертаційного дослідження, бачення автором перспективи подальшої розробки проблеми.

Дисертаційне дослідження має достатній рівень *наукової новизни*, яка полягає в тому, що вперше схарактеризовано поняття саногенної рефлексії матері як аналізу її неконструктивних щодо виховання дитини автоматизмів, усвідомлення їх детермінації у власному досвіді, їх переосмисленні, та орієнтації на ставлення до

дитини, що відповідає віку, психологічним потребам та емоційному благополуччю дитини; презентовано рефлексивні образи-портрети матерів, що відображають стратегію та тактику типів батьківського ставлення залежно від якості рефлексивного компоненту. У зв'язку з виявленням корелятивів захисної рефлексії у конструюванні патогенного ставлення матері до дитини, що доведено емпірично, розроблено і перевірено ефективність тренінгової програми розвитку та корекції саногенної рефлексії матерів у проекції на емоційне благополуччя матері та дитини.

Відзначимо й ґрунтовні *додатки до роботи*, представлені автором, які поглиблюють й увиразнюють уявлення про якість виконаної роботи у галузі педагогічної та вікової психології.

Таким чином, здобуті наукові результати, що виносяться на захист, є особистим досягненням автора. Вони оприлюднювались на всеукраїнських та міжнародних науково-практичних конференціях і знайшли втілення в авторських статтях, що з достатньою повнотою відображають основні результати дослідження. Основний зміст дисертації викладено у 8 публікаціях, 5 з яких надруковано у наукових фахових виданнях України, 1 – у зарубіжному науковому періодичному виданні, яке входить до міжнародних наукометричних баз, - 2 – у інших наукових виданнях.

Результати роботи мають належний рівень апробації і можуть бути використані як при підготовці навчально-методичних посібників, у процесі професійної підготовки і підвищення кваліфікації соціальних працівників, психологів, вихователів, так і в консультативній роботі психологів соціально-психологічних служб для сім'ї та молоді.

Все вищесказане дає підтверджує, що дисертаційна робота Азаркіної О.В. робота є результатом значної науково-пошукової роботи і є завершеним самостійним дослідженням, за своїм змістом відповідає спеціальності 19.00.07 - педагогічна та вікова психологія та профілю спеціалізованої вченої ради, за яким раді надано право проведення захисту. Наведене вище дає підстави для загальної позитивної оцінки дисертації Азаркіної Олени Володимирівни.

Проте дисертація не позбавлена певних недоліків, а тому слід зазначити певні зауваження та побажання:

1. Безсумнівно, вагомим внеском здобувачки є вивчення саногенної рефлексії як чинника материнського ставлення до дитини. Однак, подекуди у праці поняття «стиль материнського ставлення» підміняється поняттями «стиль батьківського/материнського виховання», «стиль дитячо-батьківських взаємин» і досліджується в ширшому дослідницькому діапазоні. Вказані терміни доцільно було б диференційованіше розглянути та чітко розмежувати.
2. Значно б збагатила та внесла більше структурованості та динаміки в роботу авторська модель формування рефлексивного образу матері з певним стилем ставлення до дитини. У цьому контексті конструктивним могло б стати ширше теоретичне обґрунтування поняття «рефлексивний образ матері» з патогенним та саногенним ставленням до дитини.
3. З нашої точки зору, порівняння відмінності у характері та змісті материнського ставлення до дитини та рефлексивних механізмів матерів різного віку; з різним досвідом материнства та перебування у шлюбі; працевлаштованістю, на емпіричному етапі дослідження, дозволило б зробити об'єктивніші висновки про рефлексивні образи матерів з різним ставленням до своєї дитини.
4. Здійснюючи об'єктивне порівняння отриманих у дослідженні різних за формами даних, дисертантка, на жаль, не у повній мірі використовує можливості їх психологічної інтерпретації, звужуючи, в такий спосіб спектр можливих перспектив для подальшої цікавої роботи у цьому напрямку.
5. Попри загальну орфографічну та стилістичну вивіреність праці, слід зазначити, що у тексті дисертації зустрічаються деякі стилістичні помилки.

Вказані зауваження та побажання не знижують загальної позитивної оцінки дисертаційної роботи, яка є самостійним завершеним дослідженням, має наукову новизну, теоретичне значення, практичну цінність, а здобуті результати забезпечують вагомий внесок у теорію і практику вікової та педагогічної психології, зокрема в аспекті формування відповідального батьківства.

Автореферат відображає отримані автором результати і дозволяє скласти повне уявлення щодо змісту дисертаційного дослідження.

Кандидатська дисертація Азаркіної О.В. «Вплив саногенної рефлексії матері на її ставлення до дитини» відповідає встановленим вимогам МОН України щодо «Порядку присудження наукових ступенів», затверджених Постановою Кабінету Міністрів України №567 від 24.07.2013р. (зі змінами, внесеними згідно з Постановами Кабінету Міністрів України №656 від 19.08. 2015р. та №1159 від 30.12.2015р.), а її авторка – Азаркіна Олена Володимирівна – заслуговує на присудження їй наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія.

Офіційний опонент:

доктор психологічних наук,
професор, професор кафедри
психології та соціальної роботи
Західноукраїнського національного
університету

Сергій ШАНДРУК

Підпис	<i>Сергій Шандрук</i>
Завіряю:	<i>Олександр Семик</i>
НАЧАЛЬНИК ЗАГАЛЬНОГО ВІДДІЛУ	

